

ON BEŞİNCİ YÜZYILDA OSMANLILARDA BİLİMSSEL FAALİYELERİN KISA BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Esin KAHYA

Ankara Üniversitesi DTC F. Öğretim Üyesi

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bilimsel faaliyete, öğrenmeye, bilgiye büyük önem vermiştir. Bunun en belirgin örneklerinden birisi Orhan Bey tarafından İznik'te kurulan medresedir. Bu medresede dönemin belli başlı alimlerinin ders verdiği bilinmektedir. Medresenin ilk baş müderrisi de Davud b. Mahmud el-Rumi el-Kayseri'dir (öl: 1350).¹

Davud-i Kayseri, hem medresede öğretim elemanı olarak, hem de tasavvuf ilimlerinde kendini göstermiş değerli bir düşün adamıydı. İlk öğrenimini memleketinde yaptı; daha sonra Kahire'ye gitti ve orada akli ve nakli bilimler eğitimi yaparak, memlekete döndü. Orhan Gazi kendisini İznik medresesine müderris olarak atadı. 1350 yılındaki ölümüne kadar burada müderris olarak görev yapmaya devam etti.

Davud el-Kayseri, Muhyiddin-i Arabi'nin *Fususü'l-Hikem* adlı eserine yazdığı bir şerhte tasavvufu Osmanlı düşünce dünyasına tanıttı. Onun bu şerhi, tasavvufun Osmanlı topraklarında tanınmasını sağladı. Diğer taraftan ilginç bir nokta da, İznik medresesinde pratik bir amaç için bilim tahsil edilmediği, belki bilimi bilim için tahsil etmek istediklerini gösteren bir tutumun görülmesidir.

İznik'te kurulan medreseyi, Osmanlıların ikinci baş kenti olan Bursa'da kurulan Bursa Medresesi izlemiştir. Orhan Bey, komutanlarından Lala Şahin Paşa'ya İznik'in fethinde gösterdiği yararlılıktan dolayı kendisine bağışlanan ganimet malıyla bir medrese kurulmasını istemişti. Bursa'da, I. Murat döneminde kurulan Manastır Medresesi'nde Molla Fenari ders vermiştir. Burada okutulan dersler hakkında pek bilgimiz olduğu söylenemez, ancak, fıkıh ve kelam yanında akli bilimlerden mantık ve matematiğin önemsenmediği bilinmektedir.

Daha sonra Bursa ve Edirne'de başka medreseler açıldı. Medreselerde din ve ahlak bilgileri öğretiliyordu. XV ve XVI. yüzyıllarda tabii bilimler, tıp ve matematik eğitime de rastlanıyordu. Öğrenci ders kitabı olarak, İslam Dünyasının belli başlı bilim adamlarının eserlerinden yararlanıyordu. Bunlar arasında İbni Sina, ve Farabi'yi sayabiliriz.

Bu dönemde Yıldırım Bayezid Han Bursa'da Yıldırım Darüşşifasını kurdu. Bu darüşşifa uzun yıllar sağlık kurumu olarak hizmet etmesinin yanı sıra, tıp medresesi olarak da hizmet vermiştir.

Osmanlılarda eğitim-öğretim dili Arapça, resmi dil Türkçe'dir. Medreselerde öğretim dili olarak Arapça kullanılırken, bütün resmi yazışmalar Türkçe ola-

rak yürütülmüştür. Ayrıca, Osmanlılarda on dördüncü yüzyılda başlatılan ve on beşinci yüzyılda da sürdürülen ilginç bir husus da, bu dönemde yazılan eserlerin özellikle tıpla ilgi olanlarının Türkçe yazılmasıdır. Hekim Bereket'in *Lübabu'n-Nuhab* adlı Arapça eserden yaptığı çeviri Anadolu'da kaleme alınmış ilk Türkçe tıp kitabı olarak kabul edilir. Bu çeviri, 1312-1319 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Aydınoğlu Mehmet Bey adına yapılmıştır. Yine aynı dönemde kaleme alınmış olan Murat b. İshak 'ın 1387 yılında yazdığı *Havassu'l -Edviye* adlı eseri dikkati çekmektedir.

Yine on dördüncü yüzyılın belli başlı bilim adamları arasında Hacı Paşa adıyla meşhur Celaleddin Hızır'ı (öl. 1413 veya 1417)², Şair Ahmedî'yi³, Cemaleddin Aksarayî'yi⁴ sayabiliriz.

On beşinci yüzyılda Osmanlı Devletinin sınırları gittikçe daha genişlemiş ve sadece Anadolu içinde kalmayıp, Rumeli'ye taşmıştır. Balkanlarda ilerleyen Osmanlıların aldıkları yerlerde medrese ve hastaneler yaptıkları görülmektedir.

I. Mehmet zamanında ise bu bilimsel faaliyetlerin devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde kaleme alınan eserler arasında Kazvini'nin (öl.1287) *Acaib el- Mahlukat ve Garaib el-Mevcutat*⁵ adlı eserinin örnek alınarak yazılmış kitaplara rastlamaktayız. Bunlardan biri de Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın *Acaib el-Mahlukat* adlı eseridir. Eserin daha sonraki yüzyıllarda da çevirileri yapılmıştır.

Yine Kazvini'nin ansiklopedik eserinin bir benzeri olan Kemaleddin Demiri'nin *Hayat el-Hayevan* adlı eseri (1344-1405) Mehmed b. Süleyman tarafından Türkçe'ye aktarılmıştır. Bu eserde alfabetik sıra ile bine yakın hayvan adı geçer. Eser, bir tür hayvanlar alemi ansiklopedisi olarak kabul edilebilir.

Bu dönemde yaşamış olan bilim adamlarından Hüsameddin Tokadi, gökkuşağı üzerine küçük bir kitap yazmış; gök kuşağının nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışmıştır.

Yine on beşinci yüzyılın başlarında yaşamış olan bilim adamlarından biri de II. Murat devrinde Semerkant'tan Kastamonu'ya gelen ve orada kalam ve mantık dışında astronomi ve matematik de okutmuş olan Fethullah Şirvani'dir. Onun burada matematik ve astronomi dersleri verdiğini biliyoruz. Şirvani, hocası Kadızade'nin *Eşkalu't-Tesis* ve Mahmud b. Ömerü'l-Harezmi (öl.1221)'nin *el-Mulahhas fi'l-Hey'e* adlı eserine şerhler yazmıştır. Matematikle ilgili eserler arasında Ali Hibetullah'ın *Hulasatu'l-Minhac fi İlmi'l-Hisab* adlı Arapça matematiğe ait bir eserini zikredebiliriz. Eser daha çok bir derleme karakteri sergiler.

II. Murad için kaleme alınmış tıp eserleri arasında Sinoplu Mümin b. Mukbili'i sayabiliriz Onun son derecede açık ve seçik bir Türkçe kullandığını da belirtmek gerekir. Mümin b. Mukbil, Cürcani'nin *Zahire-i Harezmsahi* adlı eserinden, II. Murad'a atfen *Zahire-i Muradiye* adlı çevirisini yapmıştır. Ayrıca göz ve göz hastalıklarıyla ilgili olarak, *Miftahu'n-Nur ve Hazainu's-Surur* adlı eserini kaleme almıştır. Bilindiği gibi, İslam Dünyasında da göz hastalıkları özel bir alan

olarak kabul edilmiş olup, çoğu zaman bu konuda müstakil eserler verilmiştir. Bu eser de Osmanlılarda göz hastalıklarıyla ilgili monografilere güzel bir örnek teşkil eder.

Buraya kadar verilen açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Osmanlı Devletinde Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan dönemde, bilim ve düşünce adına kaleme alınan kitapların daha çok İslam Dünyasını tanıtmak ve ondan ders alarak yeni eserler üretmek olduğu gözlenmektedir. Çünkü her ne kadar gerek on dördüncü yüzyılda gerekse on beşinci yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan eserler daha çok çeviri mahiyetindedir. Ancak bu çevirilerin kelime kelime çeviri olduğunu söylemek biraz güçtür. Çünkü bu çevirileri yapanlar sıradan kişiler olmayıp, alanın adamlarıdır ve de kendi çalışma ve görüşlerini kaleme aldıkları çevirilere ilaveler yapmadan kaçınmamışlardır.

Ancak şu kadarı da bir gerçektir ki, başta Fatih olmak üzere on beşinci yüzyıldaki Osmanlı padişahları bilimsel çalışmaları ve bilim adamını desteklemişlerdir. Bunlar arasında şüphesiz ki en önemlisi Fatih Sultan Mehmed Han'dır. Sultan Mehmed Han ya da çok yaygın adıyla Fatih başta hocası Akşemsetdin olmak üzere, bilim adamlarına büyük önem vermiştir. Onlarla bizzat ilgilenmiş, toplantılar tertiplemek suretiyle onlarla fikir tartışmaları yapmış; onlara maddi ve manevi destek olmuştur.

Fatih bir siyasetçi olarak şüphesiz ki başarılıdır, ancak bir devlet adamı olarak, başarılı olabilmesi, onun bilime ve düşünceye verdiği önemle de bağıntılıdır.

Osmanlı Devleti, Fatih ile birlikte gerçekten büyük bir imparatorluk kimliğine kavuşmuştur. Fatih Sultan Mehmet de bir imparatorluk bilincine ve kültürüne sahip bir padişahdır. Çocukluğunda okumak ve yazmaktan pek hoşlanmadığı bilinen Fatih'in, hükümdar olarak döneminin en büyük bilim koruyucularından biri olduğu görülmektedir. Ayrıca yaşadığı sürece bilim ve felsefeye ilgi göstermiş, boş zamanlarında bilginlerle tartışmaktan zevk duymuştur. Devrinin tarihini yazmış olan Kritovulos' göre "*padişah (Fatih) Yunanca'dan Arapça'ya çevrilmiş olan Felsefe eserlerini okur ve yüce katında bulunan bilginlerle bunlar üzerinde konuşur, özellikle Aristo felsefesi ve daha çok Stoik felsefe ile meşgul olurdu.*" Ayrıca Plutarkhos'un *Ünlü Kişilerin Hayatı* adlı eserinin Fatih'in emriyle Türkçe'ye çevrilmiş olduğuna dair rivayet vardır. Yine bir rivayete göre, Fatih'in emriyle G.M. Angiolello'nun Uzun Hasan'ın hayatı hakkındaki eseri de Türkçe'ye çevrilmiştir. Onun emriyle Türkçe'ye çevrilen ve bir nüshası Ayasofya Kitaplığında bulunan önemli bir eser de Ptolemaios yani Batlamyus'un *Coğrafya*'sıdır.⁶ Fatih'in bu eseri 1461'de Trabzon Rum İmparatoru ile birlikte kendisine esir düşmüş olan ünlü filozof, filolog ve ilahiyatçı Gorgios Amirutzes ile birlikte incelemiştir.

Fatih'in emriyle oluşturulan kütüphanede yukarıda sözü edilen eserlerin yanısıra, Aristoteles, Homeros ve Hesiodos, Diogenes Laertios'un bazı eserlerinin de bulunduğu, Arapça eserlerin yanı sıra, farklı dillerde birçok eserin kütüphane koleksiyonu içinde yer aldığı bilinmektedir ki, bu da bize Fatih'in sadece İslam

Dünyasına değil, dünyada bilim ve düşünce adına mevcut hemen her görüşle ilgilendiğini göstermektedir.

Fatih, aynı zamanda sanat ve tarihle de ilgilenmiştir. Sanatla ilgisini İstanbul'a gelen Gentiili Bellini'ye yaptırdığı portresi bize ispatlamaktadır. Tarihle olan ilgisini ise Anconalı Cyriacus idi. Cyriacus 1452-54 yılları arasında Fatih'in sarayında bulunmuştur. Bu kişi İstanbul'a onunla birlikte girmiştir. Fatih, Roma tarihi ve bazı başka tarihleri Cyriacus'a okutmakta idi

Fatih'in bilime olan hizmetlerinin en önemlilerinden birisi, Fatih Külliyesidir. Fatih Cami etrafında yer alan bu külliye bugün bile binalarıyla ayakta olup, eğitime hizmet vermektedir. Ancak ilk medrese eğitimi, fetihten hemen sonraki günlerde cami haline getirilen Ayasofya'da başlatılmıştır. Molla Hüsrev buranın baş müderrisi olmuştur. İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Çelebi de bu medresenin müderrislerindedir. Bu sıralarda Molla Zeyrek de müderris olarak Zeyrek Camii'nde derslere başlamıştır.

Fatih medreselerinin yapımı bitince, Zeyrek'teki öğrenciler oraya taşınmış, Ayasofya'da ise öğretim sürdürülmüştür. Medaris-i Semaniye adı ile Fatih Camii'nin etrafında yapılmış olan bu külliye, sekiz medrese ve her medresenin arkasında tetimme adı verilen daha küçük sekiz medreseden ibarettir. Ayrıca bu külliye müderris ve öğrencilerin yararlanması için bir kütüphane, bir darüşşifa ve bir misafirhane bulunmaktadır. Medreselerin her birinde "aklı" (Yunani ya da positif bilimler denen bilim grubu) ve "nakli" bilimlerde (İslami bilimler) birer müderris, darüşşifada ise iki hekim, bir göz hekimi, bir cerrah ve bir de eczacı bulunmaktadır. Hekimlerin hastaları günde iki kez ziyaret etmeleri şart koşulmuştur.

Fatih döneminde eğitim adına atılan önemli adımlardan birisi de yüksek okul niteliğindeki Enderun Okulu'dur. Bu kuruluş içinde askerlik, yöneticilik, güzel sanatlar bölümleri olduğu gibi, ayrıca bir de hastane vardır. Bu okul Tanzimat dönemine kadar faaliyetini sürdürmüştür.

Burada Fatih dönemindeki bilimsel faaliyetlere göz atacak olursak, hemen her bilim dalında önemli çalışmaların olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda da ifade edilmiş olduğu gibi, Fatih'ten önce kaleme alınan eserler, genellikle çeviriler ve ansiklopedik nitelikte eserler olmasına karşın, Fatih döneminde ve daha sonra yazılan eserler, orijinal eserlerdir, ya da nispeten daha orijinal eserlerdir.

Müspet bilimler açısından ele alındığında, bu dönemin belli başlı matematikçiler arasında Sinan Paşa, Molla Lutfi, Mirim Çelebi ve Ali Kuşçu'yu sayabiliriz. Örneğin Sinan Paşa (1440?-1486) ve Molla Lutfi daha çok matematikle ilgilenen bilim adamlarıdır. Ali Kuşçu'nun öğrencisi olan Sinan Paşa Çağmini'nin matematik eserlerini incelemiş ve şerh yazmıştır.

Sinan Paşa, ayrıca klasik geometri problemi olan açının 3'e bölünmesi ile ilgili çözüm önermiş ve bu çözümü bir risale ile anlatmıştır. Ayrıca onun Kadızade-i Rumi'nin eserlerine şerh yazdığını da biliyoruz.

Yine bu dönemin matematikçileri arasında Molla Lutfi ya da Sarı Lutfi. Fatih dönemi ve II. Bayezid dönemi bilim adamlarındandır. O, Sinan Paşa ve Ali Kuşçu'nun öğrencisidir. Fatih onu özel kütüphanesine müdür olarak tayin etmiştir. Aslında, Sinan Paşa onun sayesinde, Ali Kuşçu'nun matematikle ilgili bilgileri edinebilmiştir. Molla Lutfi hocası Sinan Paşa Sivrihisar'a sürülünce, onunla birlikte gitmiştir. II. Bayezid zamanında tekrar İstanbul'a dönmüştür. Filipe'de, Edirne'de ve Bursa'da müderris olarak görev yapmıştır.

Molla Lutfi'nin belli başlı eserleri arasında *Tazyifü'l-Mezbah* (Delos problemi) konusunda yazılmış olan kitabıdır. Molla Lutfi'nin ele almış olduğu bu problem Yunan'daki 3 klasik problemden biridir. Bu problemde bir küpün iki katına eşit bir küp elde etmek istenmektedir. Molla Lutfi bunun aslında küpün yanına bir tane daha eşit küp ilave etmek demek olmayıp, ondan sekiz defa daha büyük bir küp çizmek anlamına geldiğini ifade etmiştir. Onun bir başka eseri ise *Mevzuatü'l-Ulum* adlı eseridir: Burada bilimlerin sınıflamasını vermektedir.

Ayrıca, yine dönemin meşhur matematikçilerinden olduğu bilinen bir başka bilim adamı da, Kadızade-i Rumi'nin torunu olarak da bilinen Mirim Çelebi'dir. On beşinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Mirim Çelebi (öl.1521), matematik, astronomi ve optikle ilgili çalışmaları vardır. II. Bayezid zamanında kazaskerlik yapan Mirim Çelebi Uluğ Bey'in *Zic'i* için *Düstur-u Amel ve Tashih ül-Cedvel* adlı Farsça bir şerh yazmıştır. Ayrıca, Ali Kuşçu'nun *Fethiyye* adlı eseri için de bir şerh kaleme almıştır. Onun *Makasid* adlı bir astroloji kitabı da bulunmaktadır.⁷

Ayrıca onun optikle ilgili olarak *Risale fi'l-Hale ve Kavsi Kuzah* adlı görme fizyolojisi ağırlıklı bir makalesi de vardır. Burada göze gelen ışınlarla görme teorisi ve gök kuşağı konusunda bilgi verilmektedir.

Fatih Döneminde astronomi adına çalışmalar yapanlar arasında ise Ali Kuşçu ve Ahmedi Dai'yi zikredebiliriz.

Ahmedi Dai (öl. 1421) şair olarak ad yapmıştır. Germiyan oğullarının toprakları Osmanlıların eline geçtikten sonra, Kütahya'da tanıştığı Emir Süleyman'ın yanına gitmiştir. *Çengname* adıyla kaleme aldığı eseri ona ithaf etmiştir. II. Murat'ın öğretmeni olarak görev yapmış olan Ahmedi Dai'nin edebi eserlerinin yanı sıra, astronomi, astroloji, ve tıpla ilgili eserleri vardır. Astronomi ile ilgili eserleri arasında *Risale Si Fasl* 30 kısımdan meydana gelmiştir. *Marifet el-Takvim* daha çok takvim bilgisi içeren bir eserdir. Bu eserde Hicri, Miladi ve Celali takvimler hakkında bilgi bulunmaktadır.

Tıpla ilgili eserleri arasında *Tercüme-i Tıbb-ı Nebevi* bir tercüme eserdir. İsfahani'nin *Tıbb-ı Nebevi* adlı eserinden çeviridir. O, Arapça ve Farsça eserlerden çevirileri ile Anadolu halkını etkilemiştir.

Dönemin bilim adamlarından Ali Kuşçu (?-1474) Semerkant'ta dünyaya gelmiştir. Uluğ Bey' in " doğancıbaşısı" olan Mehmet Bey' in (Muhammed) oğlu-

dur. Uluğ Bey ve o sırada Semerkant'ta olan meşhur bilim adamları Gıyaseddin Cemşid Kadızade-i Rumi'den matematik ve astronomi dersleri almıştır. Bir ara Kirman'a giden Ali Kuşçu, tekrar Semerkant'a dönmüştür. Orada Uluğ Bey için *Hall el-Eşkal el-Kamer* adlı risalesini Uluğ Bey için kaleme almıştır. Ali Kuşçu, Kadızade-i Rumi'den sonra, Uluğ Bey'in kurmuş olduğu Semerkant Gözlemevinin müdürü olarak görev yapmaya başlamıştır (1421). Uluğ Bey'in şehit edilmesi üzerine, ülkesini terk ederek, Azerbeycan'a, daha sonra da, Tebriz'e geldi. O sırada Akkoyunlu hükümdarı olan Uzun Hasan onu, elçi olarak Osmanlı Devletine gönderdi. Ali Kuşçu'nun derin bilgisine hayran olan Fatih, onu İstanbul'da kalmaya ikna etti ve Ayasofya Medresesine müderris olarak atadı. İstanbul'da bulunduğu sırada enlem ve boylam hesapları yaptı. Fatih Camii'ne de bir güneş saati yaptı. 1474 yılında ölen Ali Kuşçu, Osmanlılardaki astronomi bilgisine önemli katkıda bulundu.

Ali Kuşçu'nun eserleri arasında, Nasırüddin-i Tusi'nin *Tecrid-ül Kelam* adlı kitabına ve Kadı Adudüddin'in *Risale-i Adüdiye*'sine yaptığı şerhler vardır. Bunlardan birincisi bir nevi sözlüktür. Onun bir başka eseri *Unkud-üz Zevahir fi Nazm*'dir. Bu eserler kelimeler konusundadır.

Astronomi konusunda *Risalet-ül fi'l Hey'et* adlı Farsça bir eser kaleme almıştır. Bu eser bazı eklemelerle Arapça'ya da çevrilmiştir. Ali Kuşçu bu nüshaya *Risalet-ül Fethiye* adıyla Fatih'e sunmuştur. Yazar, ilk eserinin sonuna gök cisimlerinin dünyadan uzaklıkları ile ilgili bir bölüm eklemiştir. Fatih'e sunulmuş olan bu esere *Fethiye* adının verilmesi de bu çeviri işine Fatih'in Uzun Hasan üzerine yaptığı sefer sırasında başlanmış olması ve onun zaferi kazandığı gün de eserini tamamlamış bulunmasındandır. Eser 3 kısımdan meydana gelmiş olup, gezegen küreleri, hareketleri, 7 iklim hakkında bilgi vermektedir.

Ali Kuşçu'nun bu konudaki diğer önemli eseri de *Risale-i Muhammediye* adını taşır. Bu eser de aslında onun daha önce Farsça yazmış olduğu *Risale fi'l-Hisab*'ın Arapça'ya yapılmış bir çevirisidir. Ancak, Ali Kuşçu'nun en önemli eserinin onun, ünlü Uluğ Bey Zic'ine yazmış olduğu şerh olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Uluğ Bey Zic'ine yaptığı yorum, en önemli yorumlarından biridir. Bunlardan başka *Mahbub-ül Hamail fi Keşif-il-Mesail* adlı ansiklopedik bir eseri daha vardır. Ali Kuşçu'nun önemli eserlerinden biri de *Zic-i Gurgani*'ye yazmış olduğu şerhtir.

Ali Kuşçu bu eserlerinde, Batlamyus astronomisi esaslarına dayalı olarak gezegenler, hareketleri, düzensizlikleri, Güneş ve ayın hareketleri, ekinoksun presizyonları ve Ay ve Güneş tutulması, astronomik sabitler ve enlem ve boylam hesapları ile zaman tayini konusunda bilgi vermektedir.

Ali Kuşçu medreselere matematik derslerini konulmasında önemli rolü oynamıştır. Onun önemli çalışmaları arasında yer alan enlem ve boylam hesapları özellikle Ramazan Ayının belirlenmesi açısından ve de namaz vakitleri ve kible yönünün belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Ali Kuşçu'nun medresede bu dersler olağanüstü rağbet görmüş, önemli bilim adamları tarafından da izlenmiştir. Nitekim, etkisi XVI. yüzyılda ürünlerini vermiştir.

Fatih dönemindeki astronomi ve matematikle ilgili çalışmaların yanı sıra, tıp eserlerinin de önemli bir yeri vardır. Tıp eserleri arasında da Arapça ve Farsça'dan yapılmış çeviriler vardır. Ancak bunların dışında, tıp eserlerinin en önemli yanı, hemen tamamının Türkçe olduğu görülmektedir.

Tıp konusunda yazanlardan birisi Fatih'in hocası, Akşemseddin'dir, ancak o eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Esas itibariyle din alimi olan Akşemseddin tıpla ilgili olarak *Maddetü'l-Hayat* adlı bir eser kaleme almıştır. Eserde, canlılar ele alınıp, anlatılırken, yapıların daha çok kimyasal yapıları üzerinde durulmuştur ki, bu ister istemez, on altıncı yüzyıldaki Paracelsus ve onun iatrokimya anlayışını akla getirmektedir.

Akşemseddin eserinde hastalıklar ve tedavilerine ilişkin olarak kullanılan ilaçları açıklar. Kullanılan ilaçlar daha çok kimyasal kökenlidir. Bu arada o, hastalıkları anlatırken, onların ortaya çıkmalarına sebep olanların bir nevi tohumlar olduğunu ileri sürmüştür.

On beşinci yüzyılın belli başlı hekimleri arasında Şerefeddin Sabuncuoğlu zikredilebilir. Onun şehzadeler kenti Amasya'da yetiştiği ve oradaki hastanede cerrah-hekim olarak görev yaptığını biliyoruz. Onun belli başlı eserleri arasında, Cürcani'nin Farsça eseri *Zahire-i Harezemşahi* adlı eserinden çevirdiği *Mücerrebname* adlı eseri zikredilebilir. Çeviride, orijinal eserin sadece droglarla ilgili kısmını verir.

Sabuncuoğlu, bir hekim olarak kendi deneyimleri ile elde etmiş olduğu bilgileri de vermektedir. Onun çevirisinin önemli noktalarından biri bir hekim olarak Sabuncuoğlu'nun hayvanlar üzerinde denediği ilaçlar ve deneylerin açıklamalarını da içermesidir.

Sabuncuoğlu, daha çok bir cerrah olarak şöhret yapmış olup, Osmanlılarda yazılmış tek resimli cerrahi kitabını kaleme almıştır. *Cerrahiyet el-İlhaniyye* adı altında kaleme alınmış olan eser, özde, on birinci yüzyılda yaşamış olan Zehravi'nin *Kitab el-Tasrif*'ini esas alarak hazırlanmış olmakla beraber, Sabuncuoğlu'nun kişisel çalışmalarını da verir; onun farklı cerrahi müdahale şekilleri ve de teknik buluşlarını sergiler. Eserdeki renkli resimler sayesinde biz, cerrahın kullandığı alet, cerrahi yöntem, hasta ve hekimin cerrahi müdahale sırasındaki pozisyonlarını öğrenebiliriz.

On beşinci yüzyılda yetişmiş belli başlı düşünürlerden birisi de Hocazade'dir. O, İslam felsefesi esaslarına dayalı olarak geliştirmiş olduğu felsefi görüşleriyle, sadece döneminin önemli düşünürlerinden olmayıp, aynı zamanda, Osmanlılarda yetişmiş belli başlı düşünürler arasında yer almıştır. Onun *Tehafüt* adlı eseri, Gazali'den sonra İslam Dünyasında kaleme alınmış belli başlı eserlerden

biri olarak kabul edilir. Daha sonra bu esere meşhur Osmanlı felsefecilerinden Kemal Paşazade bir Haşiye kaleme almıştır.⁸

Fatih bilim ve düşün adamlarına önem vermiş; onlarla özel olarak ilgilenmiş; sohbetler yapmış; bilimsel konuları onlarla tartışmıştır, ancak, o, aynı zamanda tekniğe de büyük önem vermiştir. İstanbul'un alınmasında önemli rol oynayan topların dökülmesinde olduğu kadar onların çalışmasındaki matematik hesaplara kadar, hemen her ayrıntıyla yakından ilgilenmiştir. Onun bu konudaki çalışmaları yürütmek üzere, Macaristan'dan teknik eleman getirtmiş olduğu bilinmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, on beşinci yüzyıldaki düşünce sistemini değerlendirecek olursak, bu dönemde bilimsel düşünceye verilen önem, bilim adamı ve düşünürlerle karşı devletin bakış açısının, bu dönemdeki kaliteli çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olduğu ortaya çıkacaktır. Gerek bizzat Fatih'in bilime ve bilim adamına karşı tutumu, gerekse, eğitim adına atılan önemli adımlar, Fatih sayesinde Osmanlıların kazandığı alimler, padişahın din ve din adamlarına karşı tavrı, özellikle İstanbul'da yaşayan farklı din ve inançtakilere karşı tutumu ve sanat ve sanatkara karşı takındığı tavır, bir taraftan Osmanlı'nın yeni baş kenti olan İstanbul'un İslam Dünyasının yeni kültür merkezi olmasını sağlarken, bir taraftan da Osmanlı'nın kültür adına önemli adımlar atmasına vesile olmuştur.

Bütün bu görüşleri özetlemek gerekirse Fatih'i bir Rönesans hükümdarı gibi görmek biraz abartmak sayılabilirse de, onun döneminde Osmanlı düşüncesinin Batı kültürü ile serbest bir şekilde temas geldiğini söyleyebiliyoruz.

DİPNOTLAR

- ¹ Davud-i Kayseri, Muhyiddin Arabi'nin *Fususü'l-Hikem* adlı büyük eserine mükemmel bir şerh yazmıştır. Onun on üç eseri daha vardır ve hemen hepsi de felsefe ile ilgilidir. Bunlar arasında büyük arif İbn-i Farız'ın *Kaside-i Tâiye Şerhi*'dir. Davud Kayseri'nin şerh ettiği 750 beyitli büyük kasidesidir.
- ² Hacı Paşa daha çok tıp çalışmalarıyla ad yapmış olup, eserlerini genellikle Arapça yazmış olmasına rağmen bir tanesi Türkçe olarak yazılmıştır Türkçe eserinin adı *Müntehab-ı Şifa*'dir. İlaçlarla ilgili olup, daha önceki eserlerinin bir muhtasarı niteliğini taşır..
- ³ Ahmedî Dai eserlerini şiir şeklinde kaleme almış olup tıp ve matematikle ilgili çalışmaları vardır.
- ⁴ Cemaleddin Aksarayî aslında tasavvuf konusunda yoğun çalışmaları olan bir düşünür olup, bunun yanı sıra tıpla ilgili İbn Nefis'in meşhur eseri *Mucez'e* yazdığı bir şerhi bulunmaktadır.
- ⁵ Bu eser evrenin yaratılışından başlayarak evren düzenini ve yerin yapısını, daha sonra da cansız ve canlı ayımına uyararak, taşları ve de daha sonra, bitki ve hayvanları ele alıp, anlatır. Burada ele alınan hayvan ve bitkilerin bir kısmı mitolojik varlıklardır. Ele alınan bitki ve hayvanların yaşadıkları yerler ve insanlar için ne gibi faydası olabileceği, ilaç olarak kullanılıp kullanılmadığı gibi konularda bilgi verilmektedir.

- ⁶ Bu eserde biri dünya haritası olmak üzere 63 de harita vardır. Fatih, 1465 yazında bu eserle ciddi bir şekilde ilgilenmiş, Amirutzes'e Arapça'ya çevrilmesini emretmiştir. Eser evren istemini vermekte; gezegen, Güneş v Ay'ın hareketleri ve yere göre pozisyonları ile, onlarla ilgili hesaplamaları içermektedir.
- ⁷ S. Tekeli, E. Kahya, M. Dosay, R. Demir, H.G. Topdemir, Y. Unat, Bilim Tarihine Giriş, Ankara, 1999, s.314-315.
- ⁸ Kemal Paşazade, Tehafüt Haşiyesi, çev. A. Aslan, Ankara, s. 1987, s. 5.